

M. van den Wijngaert, *Het beleid van het comité van de secretarissen-generaal in België tijdens de Duitse bezetting in 1940-1944* (Brussel: Paleis der Academiën, 1975, 325 blz., xlvii + 313 blz.).

Tijdens de tweede wereldoorlog bleef in het bezette België een eigen administratie aan de macht, geleid door de hoogste ambtenaren van de verschillende ministeriële departementen. Zowel de houding van de later naar Londen uitgeweken regering Pierlot, als de houding van de bezettingsinstantie, de *Militärverwaltung*, hebben ertoe geleid dat deze situatie kon bestaan en voortduren.

De Belgische regering had immers reeds voor de oorlog het 'Burgerlijk mobilisatieboekje' ingevoerd, waarin onder andere richtlijnen werden gegeven aan ambtenaren, die niet meer met hun hiërarchische overheid in contact konden blijven, om de continuïteit van het gezag te handhaven, dit ingeval van bezetting. De herinnering aan de administratieve chaos in het bezette gebied tijdens de eerste wereldoorlog was niet vergeten. Anderzijds gaf de regering nog op 16 mei 1940, juist voor het verlaten van de hoofdstad, richtlijnen aan die secretarissen-generaal die in het land moesten blijven. De secretarissen-generaal mochten maatregelen treffen in het belang van het land, en in zoverre de belangen van de vijand er niet door gediend werden. Een richtlijn werd nog meegedeeld, en ook dit was een reminiscentie van de eerste wereldoorlog, er mochten geen wijzigingen op taalgebied doorgevoerd worden, dus geen 'bestuurlijke scheiding'.

De *Militärverwaltung* van zijn kant had ook een aantal prioriteiten: rust en orde in het land, en dit met zo weinig mogelijk Duitse krachten; de Belgische economie in dienst van het Duitse oorlogsapparaat, terwijl de politieke toekomst van het land onduidelijk bleef, zolang Hitler zelf geen beslissing terzake had genomen, wat dus meebracht dat met de bestaande Belgische structuren samengewerkt moest worden¹.

De hele politiek van de secretarissen-generaal wordt bepaald door de voorgaande beperkingen, en in die moeilijke materie een geordend beeld brengen, was de opdracht die Mark van den Wijngaert zich stelde voor zijn doctoraat, dat hij verdedigde in de Faculteit Letteren en wijsbegeerte, groep geschiedenis aan de Katholieke Universiteit Leuven in 1972. De tekst van deze thesis werd in 1975 uitgegeven in de prestigieuze Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, klasse der letteren, xxxvii, nr. 79.

Zijn studie vangt de auteur aan met een kritisch overzicht van de door hem gebruikte bronnen, die hij tevens op hun waarde toetst. Zijn voornaamste bron wordt gevormd door de notulen van de vergaderingen van het Comité van de secretarissen-generaal². In totaal vergaderde het Comité 331 maal, waarvan 115 maal in 1940 (vanaf 15 mei): bewijs voor het moeilijke begin van de werking en het zoeken naar een gemeenschappelijke houding ten

1. Voor meer details over Hitlers besluitvorming (in dit geval beter uitgedrukt als niet-besluitvorming) zie A. de Jonghe, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944). De vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk, 1, Koningskwesitie en bezettingsregime van de kapitulatie tot Berchtesgaden (28 mei-19 november 1940)* (Antwerpen-Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1972, 488 blz.).

2. Uittreksels ervan werden gebracht in een eerder journalistieke vorm door Jean-Léon Charles en Philippe Dasnoy, *Les secrétaires généraux face à l'occupant 1940-1944. Procès verbaux des réunions du Comité des secrétaires généraux (1940-1944)* (Brussel: Lucien Demeyer, 1974, 309 blz.).

opzichte van de bezetter. Verder stonden de auteur ter beschikking: archieven en documentatie van verschillende secretarissen-generaal, zoals E. de Winter, V. Leemans, M. Nyns, O. Plisnier, C. Verwilghen en J. Vossen; het archief van R. Houben, gewezen medewerker van de secretarissen-generaal als oud-directeur van het ministerie van arbeid en sociale voorzorg; interviews van de protagonisten; de *Tätigkeitsberichten* van de *Militärverwaltung* en andere documenten van dezelfde oorsprong. Wat opgeworpen kan worden door de geïnteresseerde lezer, die niet vertrouwd is met de Belgische peripetieën van Archiefwet, justitiowereld en ministeriële kabinetsgebruiken, is het ontbreken van officiële archieven van de topdiensten van de ministeriële departementen, het ontbreken van dossiers aangelegd bij het voorbereiden van de 'onderzoekscommissie naar de gedragingen van de secretarissen-generaal tijdens de bezetting' (opgericht op 26 september 1944), de aanklacht en inbeschuldigingstelling van sommige secretarissen-generaal naar aanleiding van tegen hen aangespannen strafvervolgingen in het kader van de epuratie, vooral de stukken van de regering-Pierlot. Het zijn stuk voor stuk gewis belangrijke bronnen, maar mogen ofwel niet geconsulteerd worden, ofwel zijn eenvoudig verdwenen en zullen later misschien wel eens boven water komen, zoals talrijke ultracontemporanisten in België steeds weer moeten vaststellen.

Wat er verder van dat bronnenmateriaal zij, de auteur heeft met het hem ter beschikking staande materiaal en met een zeer uitgebreide literatuur, een uitstekend inzicht verworven in de activiteiten en de problematiek van de secretarissen-generaal. Het relaas volgt een strikt chronologisch kader, volledig verantwoord en door de bronnen en door het verloop van de gebeurtenissen.

Het eerste deel 'De overgang naar het bezettingsregime' (1-27) geeft nader uitleg over de wettelijke beschikkingen met het oog op een eventuele bezetting voorbereid, een schets van het Duits militaire bestuur en beschrijft de omstandigheden die leidden tot de bestuurs-overname door de secretarissen-generaal, namelijk de administratieve warboel veroorzaakt door de krijgsoperaties, door de vlucht van talrijke ambtenaren en door het ontbreken van precieze richtlijnen van de regering en de verlangens van het economisch establishment, geïncarneerd door de groep-Galopin, bezorgd voor het hernemen van het economisch leven³.

'De aanpassing van het bestuur aan de bezetting' (5 juni 1940 tot 31 oktober 1940) wordt beschreven in het tweede deel (28-101), waarin vooral de totstandkoming van een modusvivendi met de *Militärverwaltung* wordt uiteengezet, waarbij de secretarissen-generaal door de *Militärverwaltung* beschouwd worden als de geldige Belgische gesprekspartner. Dit verloopt niet gemakkelijk: consultaties met rechtsgeleerden moeten plaatsvinden, er wordt gesproken over de vorming van een koninklijke, autoritaire regering, een supersecretaris-generaal - commissaris-generaal voor de administratie - wordt door het Hof voorgesteld en door de *Militärverwaltung* geweigerd. De secretarissen-generaal moeten pok een aantal bittere pillen slikken: enkelen mogen hun werkzaamheden niet voortzetten; nieuwe instellingen zoals het commissariaat-generaal voor wederopbouw, het commissariaat-generaal voor prijzen en lonen, de nationale landbouw-en voedingscorporatie en de commissie voor taaltoezicht, bedoeld om te werken onder leiding van de

3. Interessante gegevens over het Belgisch economisch apparaat en dus over de groep Galopin vindt men in het boeiende, maar nogal onevenwichtige en niet geheel voldragen werk van John Rowley Gillingham, *Belgian Business in the Nazi New Order* (Gent: Jan Dhondt stichting, 1977, 237 blz.). In het . Nederlands vertaald als *Geld maken in oorlogstijd. Economische collaboratie 1940-1945* (Leuven: KRITAK, 1979, 214 blz.).

RECENSIES

secretarissen-generaal, gaan spoedig een eigen leven leiden en worden bron voor latere conflicten, terwijl ze tevens beantwoordden aan de vraag naar een dirigistische economie.

Tevens zijn de basisproblemen voor de secretarissen-generaal gesteld: de voedselvoorziening en het behoud van het industrieel apparaat. Op basis van het bekomen modus-vivendi zullen de secretarissen-generaal als lichaam met de Duitsers samenwerken, in een politiek van het minste kwaad. De secretarissen-generaal als lichaam, want op het einde van de bezetting bleven er slechts drie secretarissen-generaal, vóór de oorlog benoemd, in functie. Eén secretaris-generaal, K. Verwilghen, neemt ontslag omwille van de verplichte tewerkstelling, zijn collega's zien dit als een gebrek aan solidariteit, alle anderen krijgen van de bezetter verbod opgelegd hun functie uit te oefenen, en moesten vervangen worden.

Het derde deel beschrijft de 'consolidering van die aanwezigheidspolitiek' (1 november 1940 tot 5 maart 1942) op de pagina's 102-200. Als belangrijke problemen in die periode worden behandeld de benoeming van nieuwe burgemeesters en de schorsing van de gemeenteraden, de ordehandhaving en de reorganisatie van de Rijkswacht, de verdergaande economische uitplundering van het land en de dreiging van de verplichte tewerkstelling, waarbij het Belgische Rijksarbeidsambt een eigen onafhankelijke rol gaat spelen, te dicht aanleunend bij de bezetter volgens de secretarissen-generaal. Het Comité onderhandelt met de *Militärverwaltung*, vertraagt, maar eindigt steeds met meer en meer in te gaan op de Duitse druk, om althans toch het essentiële te redden, en dat essentiële werd meer en meer en dramatisch de voedselvoorziening.

Het vierde deel 'onder druk van Berlijn en Londen' (6 maart 1942 tot 5 september 1944) kunnen we kort omschrijven als het verlies aan crediet van de secretarissen-generaal (201-300). De verplichte tewerkstelling wordt doorgevoerd, de secretarissen-generaal kunnen slechts beperkte uitzonderingen verkrijgen. Het probleem van de werkweigeraars verhoogt de onveiligheid in het land, stelt het probleem van de ordehandhaving des te scherper en laat de bezetter toe steeds hardere maatregelen te eisen, met de bedreiging dat Berlijn steeds meer wil en dat een *Zivilverwaltung*, waarin De Vlag en Rex een hoofdrol zullen spelen, de 'Belgische belangen steeds begrijpende' *Militärverwaltung* zal vervangen. De collaboratiegroepen De Vlag en Rex vallen inderdaad openlijk de secretarissen-generaal aan, de andere belangrijke collaboratiebeweging, het VNV, daarentegen had zich na aanvankelijke aarzelingen meer en meer vereenzelvigd met de secretarissen-generaal, waarin vrij vroeg twee notoire VNV-leden, V. Leeman en G. Romsée, opgenomen waren.

Van de andere kant dreigt het verzet meer en meer, door sabotage, terwijl de rechterlijke instanties, na verschillende crisissen, de wettigheid van een aantal besluiten van de secretarissen-generaal openlijk in vraag stellen. De regering in Londen had ondertussen ook laten weten dat de handelingen van de secretarissen-generaal streng onderzocht zullen worden. Tijdens de laatste bezettingsweken is het voor iedereen duidelijk dat het gezag van de secretarissen-generaal helemaal ondermijnd is, terwijl in juli 1944 de *Zivilverwaltung* ingesteld werd⁴.

Die ganse evolutie wordt door de auteur op een heldere wijze uiteengezet in een wel iets te droge (besmet door de administratieve woordkeuze van het bronnenmateriaal) taal. Enkele tekortkomingen, die we de auteur echter niet euvel kunnen duiden, enerzijds omwille van het ontbrekende bronnenmateriaal, anderzijds omwille van de diepgang van het reeds door hem gepresteerde werk: de verhouding collaborerende groepen - secretarissen-generaal en

4. Hoe zwaar die druk vanuit Berlijn aankwam wordt het best uiteengezet door A. de Jonghe in 'De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een HSSPF te Brussel', verschenen in de *Bijdragen tot de geschiedenis van de tweede wereldoorlog*, III (1974), IV (1976), V (1978).

omgekeerd; de na-oorlogse beoordeling van de houding der secretarissen-generaal tijdens de epuratie en tenslotte het menselijke aspekt - wie waren in persoonlijkheid, karakter, profiel die ambtenaren die in die moeilijke periode verantwoordelijkheid te dragen hadden. De auteur verontschuldigt zich in de inleiding voor deze lacune. Werk voor een andere navorser dus, die reeds een heel program vindt in het algemeen besluit van de auteur, die (te nederig) schrijft dat zijn proefschrift 'veeleer een richting voor verder onderzoek wil geven dan wel definitieve gegevens aanbrengen'.

Te nederig inderdaad, want mijns inziens behoort deze studie, samen met het vermelde werk van A. De Jonghe en het in 1971 verschenen *L'An 40. La Belgique occupée* van J. Gerard-Libois en J. Gotovitch, tot de verplichte werken voor wie iets van het bezettingsgebeuren in België wil begrijpen en bestuderen.

W. C. M. Meyers

J. R. Gillingham, *Belgian Business in the Nazi New Order* (Gent: Jan Dhondt stichting, 1977, 237 blz., BF510.-).

Deze Amerikaanse historicus is de eerste die met zijn studie een globaal overzicht geeft van het Belgische industriële en financiële establishment en van de Duitse economische politiek in België tijdens de bezetting. Hitler had geen vooropgezette plannen voor de bezetting van België. Bovendien had hij als het ware aan geen enkele instantie de macht gedelegeerd om een consequente politiek in praktijk te brengen. Pogingen in die richting werden evenwel ondernomen door de Militaire Administratie, onder leiding van Reeder, en de meer opbouwende gezinde Duitse zakenlui. In de herfst van 1940 legden zij de prioriteiten van de officiële politiek van het Rijk in bezet België vast. De politieke reorganisatie werd ondergeschikt gemaakt aan de economische eisen van de oorlogsinspanning. Dit laatste impliceerde dat de bezettende macht verplicht was de steun te zoeken van de Belgische zakenwereld.

Vanaf juni 1940 werd een aanvang genomen met de economische ordening van België analoog aan de Duitse. Er werd overgegaan tot cartellering van de Belgische industrie. Tussen de verschillende industrietakken werden onderlinge productieakkoorden afgesloten. Organisaties om de grondstoffen te inventariseren en te verdelen werden opgericht. De Duitsers konden daarbij rekenen op de welwillende hulp van de leidende Belgische industriële en financiële wereld.

Reeds vóór de oorlog hadden deze kringen hun bewondering voor het Duitse economische model niet onder stoelen of banken gestoken. Zij waren ervan overtuigd dat de parlementaire democratie en het economische liberalisme België in een impasse voerden en dat structurele hervormingen naar het Duitse voorbeeld een noodzaak waren. Zij hadden hierbij de steun van de koning, die bij een eventuele oorlog samenwerken met de Duitse overwinnaar als enige mogelijkheid zag om België en zijn heerschappij te vrijwaren. Hun 'produktiepolitiek' bestond erin de Belgische uitvoer te verhogen en de macht van de zakenwereld in de economie en de administratie te versterken. De Belgische produkten moesten zo aantrekkelijk mogelijk gemaakt worden. Dit vereiste dat kosteloze financieringen werden voorzien en dat de lonen werden gedrukt om zo goedkoper te werken dan de Duitse concurrentie. Dit alles ten koste van de consument, de spaarder en de loontrekkende. De Belgische zakenwereld begaf zich hiermee op glad terrein, want het succes van deze politiek was volledig afhankelijk van de Duitse akties. En al snel bleek dat de Duitse